

CARL ERIC ALMGREN:

Två strategiska brännpunkter

Det världspolitiska läget inger stor oro. Många drar paralleller mellan nuläget och situationen 1914 respektive 1939. General Carl Eric Almgren pekar på två aktuella brännpunkter, Bortre Asien och Mellersta östern, och ger en initierad bild av de svåra spänningarna i dessa delar av världen.

Går det bättre än vi i förtänksamma ögonblick föreställer oss, skall förtänksamheten varda oss förlåten.

Går det sämre än vi tänkte oss i ljusare stunder, blir det svårt att få tillgift för bristande beredskap.

Rickard Sandler

Vi lever i en föränderlig värld och en dynamisk tid. Denna världs tillgångar skall fördelas till en växande befolkning – i dag drygt 4 miljarder, vid sekelskiftet sannolikt drygt 7 miljarder. Det är tillgångar, som en del anser snart nog otillräckliga och som de flesta anser orätt fördelade. Att denna världs utveckling kommer att ske utan motsättningar, kriser, konflikter, ja även krig är det ingen som tror. Under över-skådlig framtid måste därför vi, som lever nu, räkna med att väpnat våld alltfört är ett medel i relationerna folkgrupper och stater emellan och att Förenta nationernas stadga i sin artikel 51 behåller "den naturliga rätten till individuellt eller kollektivt självförsvar i händelse av ett väpnat angrepp".

Därför måste vi avstå från eskapistiska förskotteringar av en åtrådd men icke inträdd utveckling mot en konfliktfattigare och bättre värld. Förr for Phileas Fogg och Passepartout jorden runt på 80 dagar. Nu slängs en människa rymden runt på 80 minuter. Världen hänger ofrånkomligen samman och vi berörs av vad som händer annorstädes på ett sätt som näppeligen någon gång tillförne. Vad som börjar som en gräsbrand lokalt, kan bli en eldstorm med vid spridning och beröra också oss.

Världsläget inger allt flera oro. I internationellt medvetnare länder har massmedias behandling av hithörande frågor en avsevärd tid varit väsentligt mera omfattande och in-

trängande än hos oss. Utvecklingen där har också påverkat allmänheten. Vid en opinionsundersökning nyligen i Västtyskland ansåg exempelvis omkring 60 % av de tillfrågade att ett tredje världskrig är en uppenbar möjlighet. I Storbritannien befarade nära hälften av de svarande i en BBC-enkät att ett kärnvapenkrig ej kan undvikas. En europeisk statsman sade sig nyss finna fler och fler drag i utvecklingen, som påminde om juli 1914.

Även om praktiskt taget hela vår globs yta är med i vår tids dynamiska skeende, knyter sig dock ett särskilt intresse till vissa strategiska brännpunkter eller områden. Här skall några reflexioner göras kring två av dem: Bortre Asien och Mellersta östern. Andra betydelsefulla och intressanta brännpunkter som exempelvis Afrikas horn, Sydafrika, Mellanamerika, Balkan och Europa i sin helhet måste här lämnas utanför.

Bortre Asien

I Bortre Asien rymmer det delade Korea ett Tysklandsproblem – två naturliga hälften av ett land onaturligt skilda. De båda staternas hårda struktur, Nordkoreas ekonomiska svårigheter och dess försök att balansera mellan Kina och Sovjetunionen skärper ovissheten inför framtiden. Japans freds- och vänskapsavtal 1978 med Kina har öppnat dörren för åtskillig samverkan dessa länder emellan. Det betydde för Sovjetunionen också ett bakslag i förhoppningarna om japanskt bistånd ekonomiskt och tekniskt i några större sibiriska utvecklingsprojekt. Ett sovjetiskt-japanskt fredsfördrag saknas alltså och japanerna ställer krav på att återfå åtminstone de fyra sydliga öarna i Kuri-

lerna. De båda sydligaste öarna – Kunashir och Iturup – ligger nära den nordligaste av de japanska huvudöarna, Hokkaido, den allra sydligaste ön inom artilleriräckvidd dit (25 km; den andra ön 125 km). Men till ett återlämnande är Sovjetunionen ovillig. Sedan 1960 fanns på öarna endast ett par tusen man gränsvaktning. Under de senaste åren har omfattande manövrer med armé-, marin- och flygstriidskrafter hållits däromkring och betydande förstärkningar av "reguljär" trupp tillförts öarna, där också kaserner, befästningar, radaranläggningar, landningsbanor m m byggts.

Till bilden hör att Sovjetunionen under senare delen av 1970-talet förstärkt sina marina resurser i Östasien, såväl baserna i Vladivostok, Nachodka, Sovjetskaja gavan och Petropavlovsk som sjöstridskrafterna där. De sistnämnda fick sina senaste tillskott 1979 och omfattar i dag – även sedan en stridsgrupp detacherats till Indiska oceanen – ett 65-tal större övervattensfartyg och ett 75-tal ubåtar. Också de sovjetiska flygstriidskrafterna i Östasien har successivt förstärkts, senast kring årsskiftet 1979/80. Däri uppges även ingå ett mindre antal Backfireflygplan med en maximal räckvidd på 4 500 km, dvs innefattande från basering i Irkutsk väster om Bajkalsjön icke blott hela Kina och Japan utan också de amerikanska baserna på Guam och Filippinerna.

Det är naturligt att Japans läge i ett område, där de strategiska intressena från Förenta staterna, Sovjetunionen och Kina korsar varandra, aktualiserar frågan om en ändring av artikel IX i författningen från 1946/48, som förbjuder återupprättandet av en japansk krigsmakt. Det modus vivendi med "självförsvarsstyrkor" – fn med en sammanlagd styrka av 240 000 man

och inemot 400 stridsflygplan – som hittills gällt och bygger på amerikanskt huvudansvar för försvaret, ifrågasätts alltmer. En ändring syns förberedas. 1955 svarade Japan för ca 2,5 % av världens totala BNP. 1979 var motsvarande siffra ca 10 %. Försvarskostnaderna på 9,3 miljarder dollar utgör endast 0,9 % av landets BNP (jfr USA ca 5,0 %, Sovjetunionen ca 13 %, Kina ca 10 %). Ändringen skall ses i samband med nyligen meddelad avsikt att gå över från en passiv till en aktiv japansk utrikespolitik – ”för att bevara freden och främja en konstruktiv utveckling i världen”.

Den strategiska bilden i Östasien domineras av motsättningarna mellan Sovjetunionen och Kina under ömsesidiga beskyllningar om hegemonsträvanden. Kinas ofantliga potential med en befolkning på omkring miljarden och väldiga naturtillgångar av mångahanda slag är basen för det gigantiska försök, som landet inlett för att till sekelskiftet nå fram till ett utvecklingsstadium någotsånär i nivå med de utvecklade industriländernas. Ansträngningarna koncentreras till fyra områden, varav ett är försvaret; de övriga är jordbruket, industrin samt vetenskap och teknik. Det är ofrånkomligt att de kinesiska och sovjetiska intressena i hela Öst-, Central- och Sydasiens och strävandena till utveckling och inflytande där bryts mot varandra. En väsentlig faktor, som framhålls bl a från kinesiskt håll, är den sovjetiska oron för det folkfattiga Sibiriens dragningskraft i jämförelse med det tätbefolkade Sydasiens länders. Uppfattningen av Sovjetunionen som en expansiv makt är grunden för Kinas starka intresse för Europa och styrkeförhållandena där. Min fiendes fiende är min vän, heter det ju. Insikten brister på kinesisk sida att Europa är

ett geografiskt och ej ett politiskt begrepp, och man underskattar den västeuropeiska tilltron till verbala deklamationer och ”mjuka” avspänningsåtgärder.

Sedan Kina våren 1979 uppsagt det 30-åriga freds-, vänskaps- och samarbetsfördraget med Sovjetunionen från 1950, har detta löpt ut den 11 april i år. Uppsägningen skedde under framhållande av att det under aktuella förhållanden var tillfyllest med ordinarie diplomatiska förbindelser på grundval av principerna om fredlig samexistens. I enlighet härmed förhandlade man hösten 1979 i drygt två månader om vissa praktiska gränsproblem – Kina har en rad sådana icke blott med Sovjetunionen på grund av uppgivelser, som avtvangs den kinesiska ledningen under den hundraåriga svaghetsperioden 1840–1940 fr o m opiumkriget till andra världskriget. Överläggningarna var resultatlösa och problemen att nödtorftigt normalisera förhållandena kvarstår alltså. Här finns inga lätta lösningar, det gäller väsentligt betydelsefullare frågor än några smärre gränskorrigeringar och även om båda parter väl behöver rådrum för sin egen utveckling, måste vi befara att läget snabbt nog kan skärpas.

Det kinesiska moderniseringsprogrammet är som sagt gigantiskt. Det vill synas som man nu insett de reella svårigheterna, omprövar det praktiska genomförandet och rensar bort överambitionerna. Vi får se hur verkligheten kommer att se ut. Att den kommer att betyda en markant förändring av Kinas kapacitet och status måste dock förväntas. Man kan emellertid inte utesluta att även i den inledda utvecklingen, som kräver total anspänning och kraftkoncentration, utanförliggande händelser kan bedömas göra militära mellanspel nödvändiga för

att säkra utvecklingsmöjligheter på lång sikt. Kina är intensivt uppmärksam på allt som kan antyda försök till en sovjetisk inringning eller omfattning, genom bundsförvanter eller direkt, exempelvis genom Vietnam och dess grepp över Laos och Kambodja, genom den ökande ekonomisk-politiska penetrationen i Indien (se Jan Myrdal, artikel i SvD 1980-05-04), genom invasionen i Afghanistan och anslutande press på Pakistan samt genom ovissheterna i Iran. Vietnam har sagts vara Kinas Kuba.

Mellersta östern

Mellersta östern är en politisk krutdurk, kanske vår tids farligaste. Där är platsen för efterkrigstidens oförsonligaste och långvarigaste konflikt – den mellan Israel och arabstaterna. Där korsar sig maktblockens ambitioner och där finns de energikällor, som betyder så mycket för den högindustrialiserade västvärldens ekonomi. Staterna i området är medvetna om sin situation och söker stärka sina möjligheter att kunna agera i dagens och än mer i morgondagens ovissa lägesutveckling. Det gäller i hög grad militära resurser. Man kan tala om en uppmarsch i Mellersta östern. De närmaste intressenterna rustar sig och ökar sin handlingsberedskap i den nära krigsriskens skugga. Där bakom finns sedan också stormakternas förberedelser i enlighet med den nyligen lanserade Carterdoktrinen eller dennas äldre sovjetiska motsvarighet.

Mellan Israel och Egypten är fred slutet. Den svåraste frågan i sammanhanget återstår dock – den palestinska självstyrelsen. Och ingen lösning syns inom räckhåll. Med Syrien råder endast vapenstillestånd. Libanon är ett

sargat och förrött ingenmansland med många aktörer på scenen och alltför många regissörer. FN har gett sig in i leken på alltför udda villkor och därför med olyckligt sjunkande auktoritet som följd. Jordanien ligger lågt men med naturlig plats i arablägret och med territoriella krav på Israel. Mängder av frågetecken finns inför framtiden inom detta område, oftast förknippade med krigsrisker, ofta med storkrigsrisker. Det gäller exempelvis palestiniernas öde, triangeln Israel–Libanon–Syrien, relationerna Syrien–Irak och Israel–Egypten. Hur ser den lösning av palestiniernas problem ut, som kommer fram ur ett frivilligt samförstånd och tillfredsställer alla parter, åtminstone så mycket att de avstår från våld för att framtvinga ändringar? Hur länge håller president Sadat ut, om en lösning över huvud taget utblir? Vad är alternativet?

I Mellersta östern knyts de aktuella riskerna dock till de iranska frågorna och vad därmed sammanhänger. I bakgrunden ligger givetvis som en av de tyngsta faktorerna det västliga beroendet av oljan. Regionen kring Persiska viken svarar för drygt 1/3 av världens produktion av råolja och har nära 60% av världens oljereserver. Från regionen kom 1977 ca 1/3 av Förenta staternas, 2/3 av Västeuropas och 3/4 av Japans oljeimport. Hormuzsundet i utloppet från Persiska viken passerar av ett tankfartyg ungefär var 15:e minut.

Omvälningen i Iran har eliminerat den maktbalans, som särskilt efter den iransk-irakiska uppgörelsen 1975 rått kring Persiska viken mellan de tre stora där Iran, Irak och Saudi-Arabien. Ingen huvudmakt finns längre och risken hos de andra två stora och hos övriga strandstater för en inre omvälvning av lik-

nande slag som i Iran har insetts och mötts med olika motåtgärder men finns på sikt kvar. För dessa stater och för övriga iakttagare har två faktorer vid omvälvningen varit särskilt slående: det snabba förloppet och de styrandes relativa maktlöshet. Speciellt har också varit, att den störtade koncentrerade och personfixerade centralstyrningen icke avlösts av en ny sådan av samma typ eller av ett försök till ett demokratiskt maktdelningsstyre utan av helt oklara ansvars- och befogenhetsförhållanden, brist på sammanhang och på rationalitet.

Efter omvälvningen i Iran framstår Irak som den starkaste militärmakten vid Persiska viken. Över huvud taget har under flera år en kraftig militär upprustning ägt rum inom staterna kring viken. 1978 importerade exempelvis Iran, Irak och Saudi-Arabien krigsmateriel för sammanlagt 3,9 miljarder dollar eller nära 30 % av Tredje världens totala vapenimport detta år. Irak har under senare år dämpat sin militanta aktivitet och sökt minska sitt beroende bl a i fråga om militär materiel av Sovjetunionen. Landet har blivit något av en joker i spelet om Mellanöstern. Det ser dock nu ut som om Irak avstått från att i första hand söka uppmuntra och utnyttja de radikala krafterna inom de konservativa arabstaterna kring Persiska viken. I stället syns det vilja överta Irans roll som huvudmakten i strävandena samman med de rådande regimerna i grannländerna att med egna krafter söka upprätthålla om icke status quo så dock stabilitet i regionen.

Att såväl Irak som Kuwait, Bahrein och Dubai hösten 1979 haft att utvisa från Iran utsända shiamuslimska agitatorer hör endast till den brokiga bilden av förhållandena kring Persiska viken. Likaså att Irak har smärre territoriella

anspråk på såväl Iran som Kuwait och Bahrein, att Irak har intressen uti minoriteternas strävanden såväl i norra Iran (kurderna i Kurdistan) som i södra Iran (araberna i Khuzestan), att skärmytslingar förekommit mellan iranska och irakiska enheter, att ett par av de förenade arabemiraten har anspråk på tre av Iran ockuperade smärre öar i Hormuzsundet samt att revoltförsöket i Mekka i november 1979 var djupare förankrat och noggrannare förberett än man vanligen velat göra gällande.

Denna exemplifiering av de komplicerade förhållandena kring Persiska viken får räcka. Läggts härtill å ena sidan de saudiarabiska interna frågorna och landets intressen i oroshärden på den Arabiska halvön kring de båda Jemenstaterna och i stödet till Oman, Förenade arabemiraten, Egypten, Jordanien och Pakistan samt å andra sidan Afghanistan, Sovjetunionens ingripande där och de framtida utvecklingsmöjligheter, som detta innebär, står det klart hur mångfacetterat och labilt läget i Mellersta östern är och hur riskfullt det fortsätter att vara.

Ett scenario

Den amerikanska ambassadpersonalen i Teheran har snart hållits som gisslan c:a 250 dagar. President Carter, FN och en rad enskilda stater har på diplomatisk väg sökt en lösning. Förgäves. Successivt ökande sanktioner från USA:s sida skall förstärkas efter hand och helt från den 17 maj genom anslutning från EG, Kanada och Japan. De motverkas dock av ett under tiden avslutat ekonomiskt avtal mellan Iran och Sovjetunionen. Det avser dels livsmedel och industriprodukter från Sovjetunionen,

dels transporter genom Sovjetunionen av leveranser från andra SEV-länder. Medan man väntade på sanktionernas genomförande kom sedan det amerikanska fritagningsförsöket. Det hade dock ett väsentligt fel. Det misslyckades.

Kan USA nu uppge sina försök att få gisslan fri? Självfallet inte. Därför finns såväl humanitära och psykologiska som in- och utrikespolitiska skäl. Ett nytt fritagningsförsök med insats av en begränsad elitstyrka syns osannolikt. Överraskningen är borta, gisslan har uppdelats på flera orter, jakten går på samverkande inom landet, andra motåtgärder har vidtagits.

Närmast syns en marin blockad komma ifråga. Fördelaktigare än att söka blockera Hormuzsundet vore att koncentrera spärråtgärderna till mineringar utanför de viktigaste iranska hamnarna: landets största oljehamn Kharg i nordöstra delen av Persiska viken, olje- och frakterminalen Khorranehahr öster om Kharg och den marina huvudbasen Bandhar Adbas norr om Hormuzsundet. I dylikt fall drabbas ej heller de andra oljeexporterande länderna i området.

Mineringen kan – liksom mineringen av infartslederna till Haiphong 1972 – utföras med 900 kilograms bottenminor, som flygfälls av A 6- eller A 7-plan från de två hangarfartygen utanför Hormuzsundet. Dessa behöver ej gå in i de grundare vattnen innanför sundet och utsätta sig för de mera svårnotverkade anfallshoten där. Minorerna kan utlösas av ett passerande fartygs magnetfält, maskinljud eller tryckvåg. Man bedömer på amerikanskt håll att när minorerna är på plats, kommer vartenda försäkringsbolag att kräva så höga riskpremier för handelsfartyg, som skulle vilja gå in i området och söka bryta blockaden, att de avstår från

försöket.

Men minor kan ju svepas eller sprängas bort. Man brukar säga att för att vara effektiv bör därför en minering försvaras. Det kan här ej ske med kustartilleri utan kräver, om röjningsförsök befaras, sjöstridskrafter med samverkande flyg nära invid mineringen.

För att röja mineringarna krävs kvalificerade minröjningsförband och för deras skydd lämpliga sjö- och flygstridskrafter. Före revolutionen hade den iranska flottan åtskilliga minsvepare, flera med rätt modern utrustning. De torde finnas kvar och någotsånär snabbt kunna göras användbara och insättas. Det är icke osannolikt att Iran, därest det blir aktuellt, kan få hjälp härvidlag och därutöver från vänskapligt sinnade staters mariner. Skulle en planmässig minröjning försökas, har amerikanerna två möjligheter: att resignera och låta mineringarna röjas eller att motsätta sig detta med våld.

Låt oss sluta bedömningen där. Att tillfångata och hålla ett annat lands diplomatiska representation som gisslan i över ett halvt år är ett i modern tid exempellöst övergrepp. Inom kort är risken den, att endast militära maktmedel kan synas tillfyllest för en ändring. Men förvisso sätts då icke blott gisslans liv på spel och stimuleras den islamiska fanatismen i hela området. Därbortom öppnar sig vidare perspektiv. Hur kommer de irrationella iranska ledarna i övrigt att reagera? Ta vad hjälp som bjuds? Hur kommer större och mindre grannländer att reagera? Kan konflikten hållas begränsad eller kommer den att sprida sig? Hur långt?

Vi har inga svar nu. Men sanden rinner i timglaslet.